

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ CONCEPTUAL BASIS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE

У статті проаналізовано низку наукових праць та поглядів вчених на наповнення системи економічної безпеки. Систематизація та аналіз наукових джерел сприяли виділенню певних складників поняття, а саме: об'єкти економічної безпеки держави; суб'єкти економічної безпеки держави; рівні економічної безпеки держави; складники економічної безпеки держави; чинники, що впливають на рівень економічної безпеки держави; потенційні та реальні загрози; показники або індикатори оцінки стану економічної безпеки; заходи забезпечення економічної безпеки з метою зміцнення національної безпеки держави та захисту національних інтересів.

Ключові слова: державна політика, економічна безпека, національна економіка, система економічної безпеки.

В статье проанализированы ряд научных трудов и взглядов ученых по наполнению системы экономической безопасности. Систематизация и анализ научных источников способствовали выделению определенных составляющих понятия, а именно: объекты экономической безопасности государства; субъекты экономической безопасности государства; уровни экономической безопасности государства; составляющие экономической безопасности государства;

факторы, влияющие на уровень экономической безопасности государства; потенциальные и реальные угрозы; показатели или индикаторы оценки состояния экономической безопасности; меры по обеспечению экономической безопасности с целью укрепления национальной безопасности государства и защиты национальных интересов.

Ключевые слова: государственная политика, экономическая безопасность, национальная экономика, система экономической безопасности.

The article analyzes a number of scientific works and views of scientists on filling the system of economic security. Systematization and analysis of scientific sources contributed to the allocation of certain components of the concept, namely: objects of economic security of the state; subjects of economic security of the state; levels of economic security of the state; components of economic security of the state; factors influencing the level of economic security of the state; potential and real threats; indicators or indicators for assessing the state of economic security; measures to ensure economic security in order to strengthen the national security of the state and protect national interests.

Key words: state policy, economic security, national economy, system of economic security.

УДК 351

Шевчук І.В.

к. наук із держ. упр., доцент
кафедри публічного управління
та адміністрування
Хмельницький університет
управління та права

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання економічної безпеки країни як базису національної безпеки потребує особливої уваги в умовах глобалізаційних перетворень. Нерівномірний розвиток регіонів, нестабільність національної економіки та збройний конфлікт із Російською Федерацією актуалізували необхідність захисту національних інтересів, що можливе через забезпечення економічної безпеки та окремих її складників.

Сфера економічної безпеки є тією сполучною ланкою, яка забезпечує стійкий взаємозв'язок між складниками національної безпеки, ефективна взаємодія яких призведе до реалізації національних інтересів та захисту суверенності держави, що потребує беззаперечної підтримки з боку органів публічного адміністрування й усіх суб'єктів національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання системи економічної безпеки держави та її окремих складників займалася низка вчених (це роботи Т.Г. Васильцева, В.М. Гейця, Т.М. Гладченко, Я.А. Жаліло, С.В. Козловського, В.І. Мунтіяна, Г.П. Ситника, В.Т. Шлемка, Т.В. Цвігуна). Разом із тим проведений нами аналіз наукових публікацій свідчить про те, що елементи системи економічної безпеки держави були досліджені неповною мірою.

Мета статті – узагальнення поглядів та різних позицій щодо структурних елементів системи економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за потрібне наголосити на тому, що нині відсутнє законодавче трактування поняття «економічна безпека держави». Єдиним нормативно-правовим документом, який має рекомендаційне значення, в якому наявне трактування вище зазначеного терміна «економічна безпека держави», є Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [1]. Відповідно до зазначеного документа, поняття визначається як «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання».

Економічна безпека держави є складним поняттям, яке характеризує спроможність економічної системи підтримувати власне функціонування на необхідному рівні за умови повного і своєчасного забезпечення ресурсами з боку держави та господарюючих суб'єктів [2, с. 37].

Загалом економічна безпека держави є системою, яка акумулює низку структурних елементів, які в сукупності становлять ядро зазначеного поняття. До ключових елементів належать:

- 1) об'єкти економічної безпеки держави;
- 2) суб'єкти економічної безпеки держави;
- 3) рівні економічної безпеки держави;
- 4) складники економічної безпеки держави;
- 5) чинники, що впливають на рівень економічної безпеки держави;
- 6) потенційні та реальні загрози;
- 7) показники або індикатори оцінки стану економічної безпеки;
- 8) заходи забезпечення економічної безпеки з метою зміцнення національної безпеки держави та захисту національних інтересів.

Об'єктами економічної безпеки держави є, насамперед, національна економіка й дотичні до неї сфери, держава, суспільство та його інститути, а також окрема особа.

До суб'єктів економічної безпеки України належать державні інститути в особі галузевих міністерств й інших органів державної влади, митних та фіскальних органів, страхових компаній, учасники фондового ринку, виробники та споживачі вітчизняної продукції.

Враховуючи те, що поняття «економічна безпека» є багатоаспектним, варто розглянути це поняття з позиції багаторівневості національної економіки як системи. Низка науковців єдині в тому, що рівні економічної безпеки ранжуються, проте мають свій погляд щодо такого поділу. Так, Я.А. Жаліло визначає три рівні економічної безпеки (рівень індивідуума, рівень суб'єкта господарювання та рівень держави) як неподільні елементи єдиної системи, що характеризуються тісним взаємозв'язком [3, с. 88]. Своєю чергою, розширив рівні економічної безпеки завдяки галузі Т.М. Гладченко, який вбачав доцільним поділ на такі рівні: державний, регіональний, галузевий, рівень підприємства й особи [4, с. 5–7]. Схожу класифікацію запропонував Т.Г. Васильців, який виокремив економічну безпеку держави, регіонів, галузево-секторального сектору, суспільства та людини [5, с. 15].

Ми підтримуємо узагальнені погляди науковців на виділення рівнів економічної безпеки, зокрема вважаємо вартою уваги пропозицію Я.А. Жаліло щодо включення до рівнів економічної безпеки міжнародного рівня.

Далі розглянемо кожен рівень детальніше:

- 1) міжнародний рівень економічної безпеки представлений світовою економікою;
- 2) макрорівень, або державний, формується суб'єктами господарювання усіх галузей та регіонів, від стабільності якого залежить

баланс розвитку і функціонування елементів на нижчих рівнях;

- 3) мезорівень, тобто рівень регіону;
- 4) галузевий рівень, який формує сукупність суб'єктів господарювання, для яких характерний однопрофільний, одногалузевий характер роботи;
- 5) рівень суб'єкта господарювання.

Між усіма рівнями економічної безпеки існують прямі і зворотні зв'язки, що пояснюється тим, що економічна безпека держави – це система пов'язаних між собою елементів, при чому зміни в одному призведуть до змін в інших рівнях. Це потребує моніторингу чинників, що впливають позитивно чи негативно на елементи кожного рівня економічної безпеки.

Серед чинників, які можуть впливати як позитивно, так і негативно на економічну безпеку країни, можна виділити:

- 1) структура та рівень ВВП;
- 2) обсяги зовнішнього та внутрішнього боргу країни;
- 3) темпи відтворювальних процесів. Зниження відтворюваності процесів у різних сферах призводить до структурних деформацій в економічній сфері;
- 4) рівень залежності національної економіки держави від зовнішніх кредитів та міжнародної допомоги;
- 5) частка іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- 6) рівень використання паливно-енергетичних ресурсів й державна політика попередження енергозалежності;
- 7) рівень інвестиційної й інноваційної залежності та науково-технічного та технологічного потенціалу. Зниження показників у зазначених напрямках беззаперечно призведе до зменшення інвестиційної привабливості країни та скорочення обсягів грошових вливань в економіку країни. Необхідно активізувати стратегічні дослідження можливості інноваційного розвитку економіки та держави;

8) структура та обсяги експорту та імпорту. Нестабільність економіки може призвести до імпортозалежності та формування нераціональної структури експорту із переважанням продукції сировинного характеру;

9) ефективність антимонопольної політики. Неефективна антимонопольна політика створює загрозу формування природних монополій, що ускладнить умови функціонування конкурентного середовища.

Ще одним компонентом системи економічної безпеки є її складники, які мають низку визначень. Так, В.М. Геєць складниками економічної безпеки держави вважає

фінансову, енергетичну, соціальну, демографічну, продовольчу, інноваційно-технологічну, зовнішньоекономічну та екологічну безпеку [6, с. 14]. Деякі науковці розділили складники економічної безпеки держави на внутрішні й зовнішні. Цієї позиції дотримується і В.В. Мунтіян, який виокремлював сировинно-ресурсну, фінансову, енергетичну, соціальну, демографічну, військово-економічну, технологічну, екологічну безпеку та тіньову економіку [7, с. 459]. На відміну від В.В. Мунтіяна, науковець В.Т. Шлемко зосередив увагу на зовнішньоекономічній безпеці, проте виділяв схожі внутрішні складники: внутрішніми складниками він вважає сировинно-ресурсну, фінансову, енергетичну, військово-економічну, технологічну, демографічну, продовольчу, соціальну та екологічну безпеку [8, с. 143]. О. Олійничук, проаналізувавши загрози національним інтересам держави в економічній сфері, визначені у Законі України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003 р., виокремила такі складники економічної безпеки держави, як фінансова, виробнича, інвестиційна, інноваційна, енергетична, продовольча, макроекономічна та зовнішньоекономічна безпека [9, с. 95–96]. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки до складників економічної безпеки держави належать макроекономічна, зовнішньоекономічна, енергетична, фінансова, продовольча, соціальна, демографічна, виробнича, інноваційно-інвестиційна безпека [1].

Оцінюється економічна безпека також і за певними показниками, які являють собою параметри, що здатні сформулювати загальне уявлення про стан економічної безпеки, параметри її стійкості й мобільності. До таких показників належать: рівень, динаміка та структура ВВП; обсяги та темпи розвитку промислової галузі; ефективність використання природно-ресурсного, виробничого та науково-технічного потенціалів; конкурентоспроможність національної економіки як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках; темпи інфляції та коливання валютного курсу; якість життя населення, рівень доходів; розмір зовнішнього та внутрішнього державного боргу, енергозалежність держави тощо. За допомогою аналізу нормативних значень та відхилень за такими показниками можна зробити перелік основних загроз визначеній сфері.

Потенційні та реальні загрози економічній безпеці держави потребують виваженої політики держави з метою усунення та попередження причин їх прояву, формування з виробленням комплексу превентивних захо-

дів. Саме тому актуальним є правильне визначення впливу загроз, внутрішніх і зовнішніх, та заходів державної політики у відповідному напрямі.

Г. Ситник зазначає, що при визначенні поняття «загроза» є важливим визначення її сприйняття, бо саме від цього залежить вибір сил, засобів, форм, методів, способів реагування на загрозу. Очевидно, що ключову роль відіграє якість та повнота зібраної інформації про фактори (явища, події, процеси), які породжують загрози [10, с. 135].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено поняття «загрози національній безпеці», що являють собою наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [11].

Щодо загроз в економічній сфері, то економічну безпеку можна визначити як спроможність національної економіки забезпечити незалежний розвиток, стабільність інститутів громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал держави за різних несприятливих умов та подій, здатність держави захистити національні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз [12, с. 151].

До сукупності загроз, що активно проявляються у всіх сферах життя та несуть негативні наслідки як для економіки держави, так і для кожного громадянина, належать:

- 1) низький рівень конкурентоспроможності економіки;
- 2) знецінення національної валюти та нестабільність валютного курсу;
- 3) цінові коливання на світових енергетичних ринках;
- 4) зростання частки тіньового сектора;
- 5) згортання промислового виробництва;
- 6) зростання рівня економічної злочинності;
- 7) зниження рівня економічної активності, насамперед, інвестиційної;
- 8) експортно-імпортна незбалансованість;
- 9) зростання рівня зовнішнього боргу та нераціональне використання іноземних кредитів;
- 10) стагнація аграрного сектору;
- 11) зниження платоспроможності населення;
- 12) посилення міжнаціональної напруги;
- 13) корумпованість владних інститутів;
- 14) зацікавленість великого бізнесу у нерегульованості соціально-економічної ситуації та відсутності державного контролю та нагляду.

Розробка комплексу заходів та напрямів державної політики щодо попередження виникнення та ліквідації наслідків впливу загроз на економічну безпеку потребує зусиль

та відповідної нормативно-правової й наукової бази. Перспективними напрямками роботи є:

1) вдосконалення наявного нормативно-правового забезпечення, зокрема в частині посилення захисту економічної та інформаційної безпеки) Проте у нових нормативно-правових актах необхідно звертати не тільки на актуальні загрози, а й на потенційні, спрогнозувати можливі конфлікти та методи їх попередження) Особливо це стосується прикордонних областей;

2) структурна перебудова органів публічної влади;

3) реструктуризація та модернізація національної економіки;

4) стабілізація національної грошової валюти;

5) активізація підприємницької діяльності та державної підтримки малого і середнього бізнесу через зменшення митного та податкового навантаження, надання преференції вітчизняним виробникам;

6) створення умов для встановлення макроекономічної рівноваги;

7) модернізація воєнно-промислового комплексу;

8) стимулювання науково-технічного розвитку країни;

9) створення ефективної системи захисту інформаційної безпеки з метою попередження кібератак;

10) врегулювання питання ведення бізнесу та підтримування партнерських відносин із країною-агресором.

Висновки. Отже, економічна безпека країни – це стан держави та інститутів влади, за якого максимально забезпечуватиметься захист національних інтересів, у тому числі економічних, та соціально орієнтований розвиток країни. Головним пріоритетом національних інтересів, з огляду на політичну ситуацію, є захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи держави. Визначена мета можна буде

досягнута за належного рівня економічної безпеки й стабільної національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.

2. Козловський С.В., Жураківський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 2 (118) С. 20–23.

3. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. К.: НІСД, 2009. 336 с.

4. Гладченко Т.М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління». Донецьк, 2004. 20 с.

5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємства України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.

6. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін.; за ред. В.М. Гейця. Х.: ВД «Інжек», 2006. 240 с.

7. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: монографія. К., 1999. 462 с.

8. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. К., НІСД, 1997. 144 с.

9. Олійнічук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. Галицький економічний вісник. 2015. № 1 (48). С. 93–100.

10. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К.: НАДУ, 2011. 730 с.

11. Закон України «Про основи національної безпеки України» URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

12. Цвігун Т.В. Економічна безпека в системі національної безпеки України. Економіка та суспільство. 2017. Вип. 11. К. С. 150–156.